ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Συγγραφή : *Σίδερης Αθανάσιος* *(15/3/2007)*

Για παραπομπή : *Σίδερης Αθανάσιος , «Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο», 2007, Πολιτιστική Πύλη του Αρχιπελάγους του Αιγαίου*
URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10631>

Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο

Περίληψη :

Χρονολόγηση

7ος αι. π.Χ.

Γεωγραφικός Εντοπισμός

Δωδεκάνησα: Ρόδος (κυρίως), Κως – Κυκλάδες: Θήρα, Δήλος, Μήλος

---

1. Εισαγωγή

Ο όρος «ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα» αναφέρεται σε ένα ασυνήθιστα πλούσιο και ομοιογενές σύνολο κοσμημάτων της ανατολίζουσας περιόδου (7ος αι. π.Χ.) Πρόκειται για έργα εξαιρετικής τέχνης και μοναδικής λεπτομέρειας, φτιαγμένα κυρίως από χρυσό και ήλεκτρο (φυσικό κράμα χρυσού και αργύρου). Περιλαμβάνουν πολλούς τύπους κοσμημάτων, με σημαντικότερους τα διαδήματα, τους ρόδακες και τα κοσμήματα στήθους και κροτάφων. Τα περισσότερα βρέθηκαν στη Ρόδο και σε λίγα νησιά των Κυκλάδων, και θεωρείται ότι στους τόπους αυτούς βρίσκονταν και τα εργαστήρια κατασκευής τους.

2. Υλικά και τεχνικές

Τα κοσμήματα της ανατολίζουσας ροδιακής και κυκλαδικής παραγωγής είναι φτιαγμένα από χρυσό, ήλεκτρο και σπανίως άργυρο. Η πρώτη ύλη ήταν διαθέσιμη τόσο από κοιτάσματα του Αιγαίου (Σίφνος) όσο και της Μικράς Ασίας (Άστυρα, Πακτωλός, Κιλικία κλπ.). Οι τεχνικές που εφαρμόζονται για την κατασκευή τους είναι γνωστές από παλιότερα, ορισμένες από αυτές όμως ποτέ πριν δεν είχαν φτάσει σε τέτοιο επίπεδο δεξιοτεχνίας και λεπτοδουλειάς. Οι χρυσοχόοι διακοσμούν τα κοσμήματα με έκτυπες και εμπίεστες παραστάσεις, δηλαδή με ελαφρύ ανάγλυφο σφυρηλατημένο σε μεταλλικές ή ξύλινες μήτρες. Σπανιότερα προσθέτουν λεπτομέρειες με εγχάραξη. Η πρόσδεση ημιπολύτιμων λίθων στο κόσμημα αποτελεί εξαίρεση. Αρκετά συχνά εμφανίζονται κεφαλές ανθρώπων ή ζώων και έντομα σε πλαστική απόδοση (δηλαδή ολόγλυφα και όχι ανάγλυφα) ως εξαρτήματα του κοσμήματος. Ωστόσο, οι περισσότερο διαδεδομένες και ανεπτυγμένες τεχνικές είναι η συρματερή και η κοκκιδωτή, γνωστές ήδη από τα Μινωικά χρόνια. Στη συρματερή τεχνική ένα πολύ λεπτό σύρμα χρυσού ή ήλεκτρου δημιουργεί το πλαίσιο ή το γέμισμα των διακοσμητικών μοτίβων, συχνά σε σπειροειδή διάταξη. Η κοκκίδωση πάλι χρησιμοποιεί εξαιρετικά μικρούς κόκκους του πολύτιμου μετάλλου για την κάλυψη επιφανειών. Η δυσκολία της έγκειται στη σταθερή συγκόλληση των σφαιρικών κόκκων πάνω στην λεία επιφάνεια του μετάλλου, χωρίς αυτοί να λιώσουν εντελώς ή να παραμορφωθούν. Η ελληνική χρυσοχοΐα, η οποία δεν ξεπεράστηκε σε αυτόν τον τομέα παρά μόνο από την ετρουσκική, δεν έχει να επιδείξει λεπτότερη και πιο καλοφτιαγμένη κοκκίδωση από τη ροδιακή. Το τελικό αποτέλεσμα προσδίδει στο κόσμημα πολλές διαβαθμίσεις φωτεινότητας, καθώς άλλα τμήματά του αντανακλούν περισσότερο το φως και άλλα λιγότερο.

3. Τύποι κοσμημάτων

3. 1. Επιστήθια κοσμήματα

Έτσι συνηθίζεται να αποκαλούνται κοσμήματα που αποτελούνται από μια σειρά όμοιων ανάγλυφων πλακών, των οποίων ο αριθμός ποικίλλει από 3 ως 9. Οι πλάκες αρμόζονταν στο πάνω μέρος τους σε ένα νήμα ή κορδόνι και κρέμονταν από το ύψος των ώμων δημιουργώντας μια καμπύλη πάνω από το στήθος. Άλλοτε πάλι είχαν ένα μικρό γάντζο στο πίσω μέρος και καρφώνονταν απευθείας στο ρούχο. Σε δεύτερη χρήση μπορούσαν να ραφτούν πάνω στο ύφασμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις το πάνω μέρος τους διακοσμείται από ένα μεγάλο ρόδακα, άλλοτε ανάγλυφο και άλλοτε με κοκκιδωτό ή συρματερό περίγραμμα. Στην κάτω πλευρά των πλακών κρέμονταν συνήθως περίαπτα εξαρτήματα σε μορφή ροδιού.

Συγγραφή : *Σίδερης Αθανάσιος* *(15/3/2007)*
Για παραπομπή : *Σίδερης Αθανάσιος , «Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο», 2007, Πολιτιστική Πύλη του Αρχιπελάγους του Αιγαίου*
URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10631>

Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο

Οι παραστάσεις στις πλάκες απεικονίζουν θεότητες, ανθρώπινες και μυθολογικές μορφές. Συχνότερη είναι η «Ποτνία Θηρών», δηλαδή μια γυναικεία, συχνά φτερωτή, μετωπική μορφή με δύο αιλουροειδή δεξιά και αριστερά. Πρόκειται για τη «Δέσποινα των Θηρίων», μια ανατολικής προέλευσης θεότητα που μέσα από συγκρητικές διαδικασίες κατέληξε να ταυτίζεται με την Άρτεμη. Εμφανίζονται ακόμα μια γυναικεία μορφή με τα χέρια στο στήθος ή σηκωμένα σε στάση δέησης, καθώς και ανθρώπινα πρόσωπα με χαρακτηριστική δαιδαλική κόμμωση (τα μαλλιά χωρισμένα σε οριζόντιες λωρίδες). Ένας άλλος τύπος αποκαλείται από τους αρχαιολόγους «η Αστάρτη στο παράθυρο», καθώς απεικονίζει το επάνω μέρος μιας γυμνής γυναικείας μορφής και αποδίδεται σε φοινικικά πρότυπα. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η γυναίκα-μέλισσα, τύπος που συνδυάζει το επάνω μέρος γυναικείου κορμού και το κάτω τμήμα σώματος μέλισσας. Θεωρείται μακρινή ηχώ της χεττιτικής θεότητας Κουμπέμπε. Τέλος εμφανίζονται τα διαδεδομένα εκείνη την εποχή υβριδικά μυθολογικά τέρατα, η σφίγγα, ο κένταυρος και ο γρύπας, καθώς και κεφαλές πάνθηρα.

3. 2. Εγκόλπια (μενταγιόν)

Αποτελούνται από μια μεμονωμένη πλάκα μετάλλου διακοσμημένη και πάλι με έκτυπες μορφές γυναίκας-μέλισσας ή σειρήνας και φυτικά διακοσμητικά θέματα. Ορισμένα έχουν σχήμα δίσκου με γεωμετρικά μοτίβα και απηχούν υστερογεωμετρικές επιδράσεις. Αυτά φαίνεται πως είναι λίγο πρωιμότερα από το κυρίως σώμα της παραγωγής.

3. 3. Κοσμήματα κροτάφων

Τα κοσμήματα αυτά αποτελούνται επίσης από μια κεντρική πλάκα με παράσταση «Ποτνίας Θηρών» ή ανθρώπινης μορφής, γύρω από την οποία συντίθενται πλούσια κρεμαστά εξαρτήματα, όπως ρόδακες, αλυσιδίτσες και καρποί ροδιού. Η χρήση τους θυμίζει τα βυζαντινά περπεντούλια, καθώς στερεώνονταν σε κάποιο διάδημα ή κάλυμμα της κεφαλής και κρέμονταν μπροστά από τα αυτιά, κατά μήκος των κροτάφων. Πρόκειται για μερικά από τα πιο καλοδουλεμένα κοσμήματα της σειράς.

3. 4. Διαδήματα

Τα διαδήματα είναι συνήθως μια απλή ταινία από φύλλο χρυσού ή ήλεκτρου. Μερικές φορές φέρουν έκτυπα γεωμετρικά σχέδια, κουκκίδες και γραμμές ή άστρα και ρόδακες. Συχνότερα έχουν πρόσθετους ρόδακες κομμένους στο σωστό σχήμα από άλλο φύλλο μετάλλου. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα από την Κω φέρει ανάγλυφες σφίγγες και πρόσθετους ρόδακες με πλούσια κοκκίδωση.

3. 5. Γλωσσωτοί ρόδακες

Ένας ιδιαίτερος τύπος ρόδακα αποτελείται συνήθως από έξι πέταλα με πολύ στρογγυλεμένα άκρα σαν γλώσσες. Το σχήμα αυτό έχει μάλλον μυκηναϊκή παρά ανατολική προέλευση. Τα πέταλα είναι διακοσμημένα με ομφαλό, με ανάγλυφο πρόσωπο, με ολόγλυφα κεφάλια γρυπών και ταύρων ή με μορφές πουλιών και εντόμων. Στο πίσω μέρος φέρουν έναν κρίκο ανάρτησης. Αποτελούσαν εξαρτήματα διαδημάτων είτε στολίδια για τις κοτσίδες των μαλλιών. Μπορούσαν επίσης να ραφτούν πάνω στο ρούχο ή να περαστούν σε κορδόνι και να φορεθούν στο λαιμό. Οι ρόδακες αυτοί ανήκουν στις επιτυχέστερες στιγμές της αρχαίας ελληνικής χρυσοχοΐας, τόσο από πλευράς έμπνευσης όσο και εκτέλεσης.

3. 6. Σκουλαρίκια

Τα σκουλαρίκια της σειράς αποτελούνται από ένα στέλεχος με λιγότερο ή περισσότερο διακοσμημένες απολήξεις. Το στέλεχος είναι ένα σύρμα από πολύτιμο μέταλλο, άλλοτε με μορφή σπείρας και άλλοτε με μορφή «υ». Στις άκρες του βρίσκονται επίπεδοι δίσκοι που στα καλύτερα παραδείγματα είναι διακοσμημένοι με καρπούς ροδιών ή με ολόγλυφες και κοκκιδωμένες κεφαλές γρυπών και κριών.

3. 7. Άλλα κοσμήματα

Οι υπόλοιποι τύποι είναι λιγότερο διαδεδομένοι. Υπάρχουν μερικά περιδέραια με απλές σφαιρικές χάντρες και ένα με

Συγγραφή : *Σίδερης Αθανάσιος* *(15/3/2007)*
Για παραπομπή : *Σίδερης Αθανάσιος , «Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο», 2007, Πολιτιστική Πύλη του Αρχιπελάγους του Αιγαίου*
URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10631>

Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο

κεντρικό εξάρτημα μια λεοντοκεφαλή. Τα βραχιόλια είναι μάλλον σπάνια και απλά. Ένα ιδιαίτερο δείγμα από την Κάμειρο είναι χάλκινο και απολήγει σε επιχρυσωμένες λεοντοκεφαλές. Λίγα είναι και τα δαχτυλίδια, είτε με ρομβοειδή σφενδόνη που απηχεί μινωικές επιδράσεις, είτε με αιγυπτιακού τύπου σφενδόνη (cartouche). Αυτόν τον τελευταίο τύπο αντέγραψαν οι Φοίνικες από την Αίγυπτο και εισήγαγαν στην Ελλάδα και την Ετρουρία. Υπάρχουν τέλος μερικά κουμπιά, άλλα ακόσμητα και άλλα με ρόδακες ή ανθρώπινα πρόσωπα.

4. Παράδοση και πηγές έμπνευσης

Η ποικιλία των σχημάτων και η εικονογραφία φανερώνουν πλειάδα επιρροών από διαφορετικά καλλιτεχνικά κέντρα του Αιγαίου, της Μικράς Ασίας και της Εγγύς Ανατολής. Στη Ρόδο είχε προηγηθεί μια ανθηρή υστερογεωμετρική χρυσοχοϊκή παραγωγή (β΄ μισό του 8ου αι. π.Χ.), η οποία περιλάμβανε κυρίως διαδήματα με μορφές ζώων και εγκόλπια σε σχήμα δίσκου με γεωμετρική διακόσμηση. Από την Κρήτη (Πραίσος και Αρκάδι) προέρχονται ορισμένοι ρόδακες του 8ου αι. π.Χ. με σχήμα και τεχνικές διακόσμησης που προεικάζουν τους αντίστοιχους από τη Μήλο. Στην Έφεσο και τις Τράλλεις της Μικράς Ασίας σε κοσμήματα του 8ου και του 7ου αι. π.Χ. απαντούν οι ίδιες τεχνικές και αρκετά κοινά εικονογραφικά και διακοσμητικά θέματα (γυναικείες μορφές, γυναίκες-μέλισσες και ρόδακες). Ιδιαίτερα έντονες ωστόσο διαφαίνονται οι σχέσεις με κοσμήματα της ίδιας εποχής από την Κύπρο, τη Συρία και τη Φοινίκη. Στις περιοχές αυτές τα διαδήματα –με ή χωρίς ρόδακες– είναι ευρέως διαδομένα, ενώ εξίσου συχνή είναι και η εμφάνιση χρυσών πλακών με γυναικείες θεότητες, κυρίως την Αστάρτη.

5. Προέλευση, διάδοση και εργαστήρια

Η πλειονότητα αυτών των κομψοτεχνημάτων προέρχεται από τις τρεις αρχαίες πόλεις της Ρόδου, την Κάμειρο, την Ιαλυσό και τη Λίνδο. Αν και περισσότερα από τα μισά κοσμήματα βρέθηκαν σε πρώιμες, μη τεκμηριωμένες ή παράνομες ανασκαφές, υπολογίζεται ότι σχεδόν το 70% ανήκει σε τάφους της Καμείρου. Σε τάφους της Ιαλυσού είχαν αποτεθεί περίπου 6-7% και λιγότερα σε έναν αποθέτη της Λίνδου. Μεμονωμένα δείγματα προέρχονται και από άλλες θέσεις της Ρόδου (Εξοχή, Βρουλιά), αλλά και άλλα νησιά του Αιγαίου (Κως, Θήρα, Δήλος, Μήλος). Από τη Μήλο προέρχεται κάτι λιγότερο από το 10% του συνόλου και μάλιστα όλοι σχεδόν οι γλωσσωτοί ρόδακες. Ένα ασυνήθιστο κουμπί με δαιδαλικό πρόσωπο βρέθηκε στα Μέγαρα. Άλλα παρόμοια κοσμήματα, που ωστόσο δεν σχετίζονται όλα άμεσα με τη βασική ομάδα, προέρχονται από τη Μικρά Ασία (Έφεσος, Σμύρνη) και την Κρήτη (Ιδαίο Άντρο).

Οι μορφές και τα διακοσμητικά μοτίβα στα κοσμήματα έχουν παραλληλιστεί με τα σχέδια στη λεγόμενη «κεραμική των Αιγάγρων», που κάποτε αποδιδόταν στη Ρόδο αλλά τώρα γνωρίζουμε ότι κατασκευαζόταν κυρίως στη Μίλητο. Η τροποποίηση αυτή δεν άλλαξε εντούτοις την άποψη που θεωρεί ότι το κέντρο παραγωγής των κοσμημάτων ήταν η Ρόδος, ενώ δευτερεύοντα εργαστήρια τοποθετούνται στη Μήλο (για τους γλωσσωτούς ρόδακες) και ίσως στη Θήρα. Είναι αξιοσημείωτο ότι τόσο η διάδοση όσο και η παραγωγή εκτείνονται στο δωρικό Αιγαίο και ως τη δωρική ηπειρωτική Ελλάδα (Ρόδος, Κως, Θήρα, Μήλος, Μέγαρα). Εξάλλου, από τη δωρική Σπάρτη προέρχεται και ένα πήλινο ειδώλιο γυναίκας που φαίνεται να φορά στο λαιμό ένα γλωσσωτό ρόδακα όμοιο με τα κοσμήματα της Μήλου. Η θεματολογία έχει δεχτεί σαφείς φοινικικές επιρροές, πράγμα διόλου παράξενο αν υπολογίσει κανείς το πλήθος των επείσακτων φοινικικών τεχνέργων που συναντάμε την ίδια εποχή στη Ρόδο, αλλά και τις έντονες φοινικικές επιδράσεις σε άλλες κατηγορίες αντικειμένων όπως η φαγεντιανή κεραμική.

6. Χρονολόγηση, χρήση και σημασία

Κατά την ομόφωνη γνώμη των ειδικών η παραγωγή αυτών των κοσμημάτων πρέπει να χρονολογηθεί στον 7ο αι. π.Χ. Η επικρατέστερη άποψη τοποθετεί την ακμή των εργαστηρίων μεταξύ του 660 και του 620 π.Χ. Με την άποψη αυτή συντάσσεται και ο Βέλγος αρχαιολόγος Robert Laffineur που δημοσίευσε την πληρέστερη μελέτη για το θέμα το 1978· από τότε δεν έχουν προκύψει νέα στοιχεία που να δικαιολογούν αναθεώρηση της χρονολόγησης ή των κέντρων παραγωγής.

Τα περίτεχνα και ακριβά αυτά κοσμήματα φοριούνταν από πλούσιες γυναίκες της αριστοκρατίας της εποχής και μετά το

Συγγραφή : *Σίδερης Αθανάσιος* *(15/3/2007)*
Για παραπομπή : *Σίδερης Αθανάσιος , «Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο», 2007, Πολιτιστική Πύλη του Αρχιπελάγους του Αιγαίου*
URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10631>

Ανατολίζουσα ροδιακή χρυσοχοΐα στο Αιγαίο

θάνατό τους τις συνόδευαν στον τάφο τους. Για λίγα –τα πιο απλά και άτεχνα– έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ίσως ήταν φτιαγμένα αποκλειστικά για ταφική χρήση, αλλά η οργανική τους ένταξη στο σύνολο καθιστά και αυτή την υπόθεση μάλλον αυθαίρετη. Σε δύο περιπτώσεις (Κάμειρος και Λίνδος) φαίνεται πως είχαν χαριστεί ως αναθήματα σε κάποιο ιερό, μάλλον γυναικείας θεότητας.

Το σύνολο της λεγόμενης ανατολίζουσας ροδιακής χρυσοχοΐας φωτίζει πολλές σημαντικές πτυχές της ζωής στο νότιο και ανατολικό Αιγαίο της Πρώιμης Αρχαϊκής περιόδου. Μας αποκαλύπτει το υψηλότατο –και αξεπέραστο– επίπεδο τεχνικής δεξιότητας των χρυσοχόων, αλλά ταυτόχρονα και την επιθυμία για τρυφή και επίδειξη του πλούτου μιας κοινωνίας οργανωμένης σε αριστοκρατικά πρότυπα. Φανερώνει επίσης ότι ο πλούτος αυτός, που οφειλόταν στην άνθηση του εμπορίου και των συναλλαγών της Ρόδου με τα κέντρα της ανατολικής Μεσογείου, συνοδευόταν από μια αναβάπτιση των ανατολικών προτύπων στα αισθητικά, θρησκευτικά και κοινωνικά ιδεώδη της ελληνικής κοινωνίας. Στα έργα αυτά αποτυπώνεται ολοζώντανα η κρίσιμη στιγμή της αφομοίωσης και ανασύνθεσης θεμάτων και μορφών που αιώνες αργότερα θα οδηγήσει στο «θαύμα» της ελληνικής κλασικής τέχνης.

Βιβλιογραφία :

- **Δεσποίνη Α.**, *Αρχαία χρυσά κοσμήματα*, Αθήνα 1995
- **Higgins R.A.**, *Greek and Roman Jewellery*, 2, London 1980
- **Laffineur R.**, *L'orfevrerie rhodienne orientalisante*, Paris 1978
- **Nicolini G.**, *Techniques des ors antiques*, Paris 1990
- **Sideris A.**, "La rosette dans l'orfèvrerie grecque orientalisante", *Graecolatina Pragensia*, 9, 1987, 121-134
- **Williams D.**, **Ogden J.**, *Greek Gold: Jewellery of the Classical World. Catalog of an Exhibition of Greek Gold Jewelry from the Collections of the British Museum and the Hermitage Museum*, St. Petersburg – New York 1994
- **Wolters J.**, *Die Granulation*, München 1983

Δικτυογραφία :

- The Greek Jewellery in the Historic Period

http://www.add.gr/jewel/elka/page62.htm